

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTO XXVI MOKSLINĖ KONFERENCIJA

**HUMANITARINĖ MINTIS
FOLKLORISTŲ, ETNOLOGŲ,
KULTŪROLOGŲ DARBUOSE
SOVIETMEČIU**

SKIRTA FOLKLORISTĖS, POETĖS
PRANĖS JOKIMAITIENĖS-AUKŠTIKALNYTĖS
100-OSIOMS GIMIMO METINĖMS

2022 m. spalio 27-28 d.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

„MES ŠVENTAI TIKIME SAVO TIESA IR TEISE“:
JUSTINO MARCINKEVIČIAUS MEILĖ LIETUVAI. TRUMPA POETO LAIŠKŲ APŽVALGA

Salomėja Bandoriūtė-Leikienė, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

„Mes šventai tikime savo tiesa ir teise“ – tai Justino Marcinkevičiaus citata iš laiško pusseserei į Jungtines Amerikos Valstijas. Laiškas parašytas 1989 metais, jame poetas viliasi, kad Lietuva greitai atsikratys Maskvos priespaudos. Pranešime trumpai apžvelgiami šeimos archyve saugomi Just. Marcinkevičiaus laišakai, kuriuose poetas rašo apie meilę Lietuvai ir artimui. Ypač įdomūs laišakai, siųsti Sąjūdžio veiklos metais į JAV, kuriuose pasakojama apie sunkią kasdienybę, bet kartu ir didžiausią laimę – Nepriklausomybės atgavimą. Pranešime atskleidžiami dar nežinomi faktai apie poeto gyvenimą ir dvi, galima pavadinti, detektyvinės istorijos apie 2015 metais netikėtai šeimos atgautus laiškus ir dokumentus.

POKARIO IŠEIVIJOS ŽVILGSNIS Į KULTŪRINĘ IR MOKSLINĘ VEIKLĄ OKUPUOTOJE LIETUVOJE

Elena Bradūnaitė-Aglinskienė

Geležinė uždanga ilgus metus buvo atskyrusi pokario išėviją nuo okupuotos Lietuvos. Lietuvoje likusiems buvo beveik neįmanoma žinoti apie užjūryje vykusį bendruomeninį ir kultūrinį gyvenimą. O išėvijoje gyvenantys kultūrologai, mokslininkai ir humanitarai galėjo sekti, domėtis, kas vyksta Lietuvoje.

Kokiais būdais vakaruose gyvenantys lietuviai gaudė žinias ir kaip į jas reagavo? Kaip jie dalinosi ir skleidė kitiems šią informaciją? Kokią įtaką Lietuvos kultūrinis ir mokslinis gyvenimas turėjo išėvijai? Kaip per tuos 50 metų atskirties keitėsi išėvių požiūris į Lietuvą kuriamą mokslą ir kultūrą? Pranešime, atsakant į šiuos klausimus, bus remiamasi straipsniais išėvijos spaudoje, mokslo ir kūrybos simpoziumų (MKS) programomis, pačios pranešėjos liudijimais apie kultūrinę veiklą.

VAIKAS IR VAIKYSTĖ BALTŲ RELIGIJOS IR MITOLOGIJOS ISTORINIUOSE ŠALTINIUOSE

Audronė Daraškevičienė, Etninės kultūros globos taryba

Norborto Vėliaus sudaryti *Baltų religijos ir mitologijos šaltinių* rinkiniai – vertinga medžiaga ne tik baltų religijos ir mitologijos klausimams nagrinėti. Juose pateikiama nemažai istorinių bei etnografinių duomenų ir kitomis temomis. Daug informacijos juose gali rasti ir tie tyrėjai, kurie domisi vaiko ir vaikystės problemine sritimi. Visgi šiuo požiūriu *Baltų religijos ir mitologijos šaltinių* keturtomyje pateikiama medžiaga, apimanti I–XVIII a. istorinius šaltinius, kol kas nėra

plačiai tyrinėta. Dėmesio yra sulaukę tik krikščynų papročiai, kuriuos galima priskirti platesnei vaikystės tyrinėjimų temai.

Šiame pranešime sieksiu: (1) išanalizuoti *Baltų religijos ir mitologijos šaltinių* keturtomyje pateikiamas žinias, susijusias su vaiko ir vaikystės sritimi; (2) išskirti pagrindines atskirų laikotarpių autorių gvildenamas temas, atspindinčias suaugusiųjų požiūrį į vaiką ir elgesį su juo. Pranešimo tikslas – atskleisti vaiko sampratą ir vaidmenį baltų kraštuose, esant skirtingiems istoriniams kontekstams.

KAZYS BORUTA SEKIMO BYLOJE

Brigita Daugėlaitė, jungtinės Vilniaus universiteto ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto doktorantūros doktorantė

Rašytojas ir vertėjas Kazys Boruta literatūros istorijoje dažnai pristatomas kaip maištingas kūrėjas, sėdėjęs kalėjimuose ne prie vienos valdžios. Yra žinomas jo sudėtingas likimas sovietmečiu, trukdymai dirbti literatūrinį darbą. K. Borutos sekimo byla detaliau atskleidžia ne tik pasekmes, bet ir priežastis, kodėl sovietiniam saugumui rašytojas atrodė pavojingas ir kokių kontrolės priemonių buvo imtasi.

Įvairūs byloje esantys dokumentai iš 1945–1965 m. laikotarpio (agentūriniai pranešimai, telefoninių pokalbių įrašai, perimti laiškai, vidiniai susirašinėjimai tarp skyrių) rodo, kad K. Boruta pirmiausia buvo domimasi kaip eseru. Daug reikšmės teikiama jo politinei veiklai tarpukariu, įtakai kitiems kairiųjų pažiūrų bičiuliams, todėl stengiamasi išsiaiškinti, ar sovietmečiu K. Boruta neorganizuoja antisovietinio pasipriešinimo kartu su kitais Lietuvos ar net užsienio eserais. Ne vienas K. Borutos pažįstamas ar giminaitis taip pat yra stebimas saugumo, įtariamą pagrindine veikla, šeimos nariai siejami su partizanais, o tai sustiprina įtarimus ir dėl jo paties tikslų. Be to, nuolat pasikartojantys K. Borutos antisovietiniai pasisakymai neleidžia saugumui patikėti jo „persiauklėjimu“. K. Borutai pamažu grįžtant į literatūrinį gyvenimą daugiau dėmesio pradėta kreipti į jo santykius su kolegomis rašytojais, išsamiau analizuojama jo kūryba, bet joje pasitaikančios „politinės klaidos“ apsunkina tekstų publikavimą. Šis ilgalaikis K. Borutos konfliktas su sovietine valdžia paveikia visą jo paskutiniųjų dvidešimties gyvenimo metų veiklą.

ŽIAURŪS, SMURTINIAI IR BAUGINANTYS ELEMENTAI LIETUVIŲ LIAUDIES LOPŠINĖSE

Vita Džekčioriūtė-Medeišienė, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Lopšinės – tai pirmasis tautosakos žanras, su kuriuo žmogus susiduria tik gimęs. Įprasta manyti, kad lietuvių liaudies lopšinės yra kūdikiams ir mažiems vaikams raminti skirta dainuojamosios

tautosakos rūšis. Nepaisant to, lopšinių tekstuose kartais pasitaiko žiaurių ir smurtinių motyvų, kurių kuriamas semantinis laukas vaikams galėtų veikiau kelti nerimą ir įtampą, nei juos nuraminti. Be to, užrašyta ne viena lopšinė, kurioje nerimastingas ir neužmiegančias vaikas yra bauginamas įvairiais gyvūnais (pele, šunimi, vilku) arba mitinėmis būtybėmis (baubu).

Šiuo pranešimu siekiama atkreipti dėmesį į kol kas Lietuvoje menkai tyrinėtą reiškinį – žiaurius, smurtinius ir bauginančius elementus lietuvių liaudies lopšinėse. Pranešime nagrinėjami šį reiškinį atskleidžiantys tautosakos tekstai, gilinamasi į jų pateikimo situacijas ir galimą poveikį vaiko psichosocialinei raidai.

FOLKLORO RINKIMAS SOVIETMEČIU KAIP PROFESINĖ PRIEDERMĖ IR KAIP AUTOETNOGRAFIŠKA PRAKTIKA

Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Pranešimas skiriamas keletui aktualių lietuvių folkloro lauko tyrimų istorijos klausimų. Tiek archyviniai duomenys, tiek folkloro publikacijos patvirtina, jog senosios tautosakos rinkimas ir sisteminimas XX a. antrojoje pusėje buvo vyraujanti folkloristų veikla. Kaip žinia, folkloro lauko tyrimai dažnu atveju tapdavo ne tik prasmingu darbu, pašvęstu kultūros artefaktų išsaugojimui, bet ir dvasine atgaiva, galimybe nors trumpam atitrūkti nuo ideologizuotos kabinetinės folkloristikos aplinkos, tiesiogiai patirti ryšį su dainuojančiais ir pasakojančiais kaimo žmonėmis. Džiaugsmas, kad pavyko užrašyti daug tautosakos, greičiausiai buvo vyraujanti poekspedicinė emocija. Per ekspedicijas, apėmusias visus Lietuvos regionus ir už respublikos sienų esančias vietas, surinktos medžiagos kiekiai tapo rimtu argumentu, patvirtinančiu, kad tradicinė kultūra tebegyvuoja, o taip pat stiprino pačios folkloristikos kaip aktualios disciplinos statusą. Antra vertus, būta ir kitos šio reiškinio pusės, kurią turbūt taikliausiai yra nusakęs profesorius Donatas Sauka: „Pačius tautosakininkus tarsi hipnotizavo įspūdinga skaičių statistika. Atrodo, pagrindinis uždavinys buvo tik kaupiti atsargas, niekam nesirūpinant, kokias išvadas iš tų skaičių galėsime daryti“ (*Lietuvių tautosaka*, V., 2007, p. 288).

XX a. antrosios pusės folkloro lauko tyrimai perėjo ne vieną raidos fazę: nuo priverstinių „tarybinės tautosakos“ paieškų farso pokario metais iki ekspedicijų dalyvių autoetnografinės patirtis skatinusių ir net asmeninį gyvenimą keitusių folkloro rinkimo situacijų sovietmečio pabaigoje. Keltinas klausimas, ar šiandieniniuose bemaž visuotinai į individualius tyrėjų darbus besiorientuojančiuose folklorinės kultūros tyrimo kontekstuose bent kiek aktualu susitelkti įvairiapusiam sovietmečio *ekspedicinės folkloristikos* fenomeno tyrimui.

PADALINTO GYVENIMO TEKSTAI IR POTEKSTĖS
Pranės Jokimaitienės 100-osioms gimimo metinėms

Grażina Kadžytė, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Minime prieš 100 metų gimusią tautosakininkę dr. Pranę Aukštikalnytę-Jokimaitienę (1922-1989), vieną iš vadinamosios Vytauto Mačernio tragiškosios kartos, kurios likimus poetas Kazys Bradūnas nusakė taip: „Karas ir pokario metai [...] vienus pakasė po gimtojo krašto smiltim, kitus išblaškė plačiajame pasaulyje, o ir pasilikusieji tėvynėje vieni visai nutilo, kiti, kad ir rašė, ir rašo, tačiau pakirptais sparnais.“ Tarp nutilusiųjų – Pranutė Aukštikalnytė, prieškarinio gimnazistų ir studentų aplinkos kylanti poezijos žvaigždė. Deja, gyvenimas buvo perdalytas rūpesčių dėl ligotos motinos, įkalintų tėvo, draugų, skaudžių mokytojavimo potyrių, kuomet negali kalbėti taip, kaip kalba širdis. Laimei, užuovėja tapo tautosakos tyrėjos darbas Lietuvių kalbos ir literatūros institute. Čia vėl susitikę trejetas bendrakursių – ji, Bronė Valiulytė-Kazlauskienė ir Ambraziejus Jonynas – tyliai ir kantriai vieni kitus remdami ieškojo prasmės moksliniame darbe. Vaikų tautosaka – ypatinga jos kantrių mokslinių tyrimų dalis, kurios sąvadu būtent P. Jokimaitienė pradėjo „Lietuvių liaudies dainyno“ daugiametę seriją. Nuveiktas didelis katalogų sisteminimo, aibė kitų svarbių tautosakos mokslui darbų. Iš mokslininkės biografijos, amžininkų liudijimų matyti, kaip ji, išmaniai semdama lobius iš Lietuvių tautosakos archyvo, prisidėjo prie jo turtinimo bei viešinimo: dalyvavo ekspedicijose, konsultavo kraštotyrininkus, besikuriančius etnografinius ansamblius, rašė tautosakos populiarinimo tekstus, knygutes vaikams, atsiliepdama į gausius kvietimus talkinti mokslo ir tautos kultūros paveldo saugotojams. Visa tai atliko tyliai, kantriai, dėmesingai, niekur savęs neiškeldama. Nebesugrįžo poetė Pranutė Aukštikalnytė, tačiau mokslininkė dr. Pranė Jokimaitienė paliko stiprius pamatus tolesniems folkloristų mokslo darbams.

DĖMESYS LIETUVIŲ BALADĖMS SOVIETMEČIO FOLKLORISTIKOJE
IR PRANĖS JOKIMAITIENĖS STUDIJA

Modesta Liugaitė-Černiauskienė, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Pranešime apžvelgiama, kas sovietmečiu buvo rašyta apie lietuvių balades, ir aptariamas Pranės Jokimaitienės stambokas straipsnis-studija „Lietuvių liaudies baladės“ (1968).

Baladžių tyrimai užėmė išskirtinę vietą Jono Balio tautosakinėje veikloje – tiek prieškariniu Lietuvoje, tiek vėliau Amerikoje. Vėliau, 1965 m., Danutė Krištopaitė monografijoje apie lietuvių liaudies karines-istorines dainas aptarė kelias ryškesnes balades. 1966 m. Jadvyga Čiurlionytė knygoje „Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai“ apžvelgė lietuvių baladžių melodijas ir tekstus. Beje, tais pačiais 1966 m. paskelbtas Vladimiro Toporovo straipsnis „К анализу нескольких поэтических текстов“ („Dėl kelių poetinių tekstų analizės“). Didžiausias iš jo skyrių (44 p.!) skirtas lietuvių liaudies baladžių struktūrai, autoriaus žodžiais tariant, jų

„ikisiužetiniams lygmenims“ nagrinėti. Be J. Čiurlionytės, minėtinas etnomuzikologės Rūtos Aleksandravičiūtės diplominis darbas „Lietuvių liaudies šeimos baladžių amžiaus, funkcionalumo ir nacionalumo klausimais“ (1984).

1968 m. išspausdinamas Pranės Jokimaitienės tyrinėjimas „Lietuvių liaudies baladės“. Čia pateikiama baladės tyrimų apžvalga, svarstomos žanro ypatybės, lyrinio, epinio ir dramatinio prado santykis, apibūdinamas lietuvių folklorinių baladžių žanras ir aptariami pagrindiniai tipai. Lietuvių baladės nagrinėjamos lyginant jas pirmiausia su slavų tautų baladėmis, konkrečiais pavyzdžiais atskleidžiami bendrumai bei nacionalinė specifika. Remdamasi Lietuvių tautosakos archyvo ištekliais autorė galėjo nurodyti baladžių siužetų paplitimą, jų užrašymo laiką ar (kai kuriais atvejais) ir tolesnį jų gyvavimą. P. Jokimaitienės studija – vienintelis Lietuvoje išspausdintas toks gilus, išsamus, savo laiką praaugęs baladžių tyrinėjimas.

DAILININKO LAIŠKAI Į GIMTAJĄ VIENKIEMĮ

Donata Mitaitė, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Dailininkas Alfonsas Motiejūnas (1912–1979) buvo gimęs ir augęs vienkiemyje, maždaug už 5 km į šiaurę nuo Linkuvos. Laiškų rašymo metu tėviškėje gyveno jaunesniosios jo sesers Bronės Mitienės šeima. Deja, iš ilgo susirašinėjimo yra išlikę tik apie 15 A. Motiejūno laiškų, keli sveikinimo atvirukai. Ne visi laiškai datuoti, neišlikę ir vokai. Pagal laiškų kontekstą galima daryti išvadą, kad jie rašyti 8-ajame XX a. dešimtmetyje, gali būti, kad vienas ar pora jų – šiek tiek anksčiau. Laiškai atskleidžia A. Motiejūno ir jo sesers šeimų ryšius, dailininko gyvenimo sovietmečiu realijas, šiek tiek iš jų galima sužinoti ir apie požiūrį į dabar jau bent iš dalies pasikeitusias visuomenės moralės normas.

AHATANHELAS KRYMSKIS – ŽYMUS MOKSLININKAS IR SOVIETŲ REŽIMO AUKA

Halyna Pšeničkina, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Žymaus pasaulinio garso ukrainiečių mokslininko, akademiko Ahatanhelo Krymskio (1871–1942), įnešusio svarų indėlį į daugelio humanitarinių mokslų (kalbotyros, dialektologijos, folkloristikos, orientalistikos, istorijos ir kt.) raidą, unikaliros erudicijos žmogaus likimas sovietų režimo metais buvo toks pat tragiškas, kaip ir daugelio jo amžininkų. Tai poliglotas, mokėjęs septyniasdešimt kalbų, įkūręs ir vadovavęs pirmajai Ukrainoje mokslų akademijai, kelių Kijevo universiteto katedrų vedėjas, aktyvus visuomenės veikėjas, tūkstančių mokslinių darbų, vadovėlių, prozos knygų ir poezijos rinkinių autorius, daugybės Rytų rašytojų ir poetų kūrinių vertėjas. Daugelis jo darbų nėra pranokti iki šiol. Šis neeilinis mokslininkas sovietų valdžios iš pradžių buvo iškeltas ant garbės pjedestalo, tačiau už antisovietines pažiūras staiga išstremtas į

lagerius, ten ir mirė. Pranešime bus kalbama apie A. Krymskio asmenybę ir jo folkloristines studijas.

NEBETURĖJOME JOKIO MAISTO, TIK VANDENIU GYVENOME:
VALGIS, ALKIS IR SOTIS LIETUVOS POLITINIŲ KALINIŲ IR TREMTINIŲ ATSIMINIMUOSE

Radvilė Racėnaitė, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

2021 m. sukako 80 metų, kai 1941 m. birželio 14 d. prasidėjo pirmieji didieji sovietmečio trėmimai iš aneksuotų Baltijos šalių į Sibirą, o 2023 m. minėsime paskutiniųjų masinių 1953 m. tremčių 70-metį. Laikas bėga nenumaldomai ir tokius išgyvenimus patyrusių žmonių lieka vis mažiau. Tad gilinantis į tremties temą vis dažniau tenka telktis ne autobiografinius buvusių liudininkų pasakojimus, bet politinių kalinių ir tremtinių egodokumentinių paveldą: publikuotus ir archyvinis atsiminimus, dienoraščius, laiškus, peržiūrėti sunkią kasdienybę liudijančias nuotraukas ir piešinius.

Sovietų Sąjungoje dirbtinai sukeltas badas (pvz., Holodomoras Ukrainoje ir badmetis Kazachstane XX a. ketvirtajame dešimtmetyje), nustatytos milžiniškos grūdų pyliavų kvotos išbuožinamiems valstiečiams, skurdus maisto davinys, dalijamas politiniams kaliniams ir tremtiniams – visa tai buvo totalitarinio režimo taikytos socialinės inžinerijos priemonės, kuriomis siekta palaužti okupuotų tautų savigarbą, kontroliuoti laisvą žmonių valią ir priversti juos susitaikyti su totalitarine tikrove.

Valgio trūkumas ir nuolatinis alkis, maisto paieškos ir bado įveikimo praktikos, malonumas valgyti iki soties – tai fizinę tikrovę ir psichologinę būseną nusakančios temos, nuolat pasikartojančios politinių kalinių bei tremtinių atsiminimuose, ir kitoje egodokumentinėje medžiagoje.

Pranešime bus aptariama, kaip maistas reprezentuoja skirtingas autobiografinės atminties perspektyvas. Tai ir etnografiniai kasdienių išgyvenimo praktikų Sibire aprašymai, ir maisto kaip tautinės bei religinės tapatybės simbolio reprezentacija memuariniuose traumos naratyvuose. Galima teigti, kad valgio, bado, soties temos atsiminimuose neretai yra tas tematinis stuburas, aplink kurį skleidžiasi visas likęs pasakojimas apie išgyvenimus tremtyje ir lageriuose.

MAMOS BALSAS: DAINAVIMO VAIKELIUI TERAPINĖ VERTĖ

Giedrė Rauguotienė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto doktorantė

Turbūt nėra kultūros ar tautos, kurioje motinos ar kiti globėjai nedainuotų vaikams ir nebandytų paprastomis dainelėmis patenkinti pirminių emocijų poreikių. Šiomis dienomis išliekantį vaikų folkloro aktualumą atskleidžia ankstyvojo muzikinio ugdymo ir muzikos

terapijos tyrimai, kuriuose analizuojami šio ugdymo taikomieji aspektai. Lopšinės neretai dainuojamos dirbant su vaikais ar neišnešiotais naujagimiais – tokio pobūdžio tyrimų galime rasti ir Lietuvoje. Dėmesys skiriamas ne tik vaiko, bet ir pačios mamos psichosocialinei sveikatai. Šiuo metu jau suvokta ir pripažinta tiek pačių lopšinių, tiek mamos balso, mamos dainavimo savo vaikui svarba.

Pranešimas parengtas remiantis 2021 m. atlikto tyrimo ir publikacijai kartu su doc. dr. Vilmante Aleksiene ir doc. dr. Jolita Zakarevičiene ruošiamo straipsnio duomenimis. Bus pristatoma mamos dainavimo motinystės kelionėje vertė, jo nauda mamai įveikiant psichologinius ir fizinius sunkumus, kuriant ryšį su vaikiu bei padedant vaikeliui vystytis. Aptariama lopšinių terapinė vertė ir galimybės jas taikyti šių dienų muzikos terapijoje stiprinant nėščiąjų, gimdyvių bei mamų su mažais vaikais psichosocialinę sveikatą.

LAIŠKAI IŠ MORDOVIJOS: TARP MEILĖS, KALTĖS, NEVILTIES IR LŪKESČIŲ

Jurga Sivickaitė-Sadauskienė, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Šiandien įsiklausydami ir įsiskaitydami į egodokumentiką, memuarus, laiškus, rašytus sovietinio režimo sąlygomis, dažniausiai brėžiame kelias ryškias linijas: tiriame partizanų kovą beviltiškomis aplinkybėmis, matome sukrečiančias be kaltės ištremtųjų, politinių kalinių išlikimo istorijas, praveriame holokausto tragedijos žaizdas. Žinoma, labiausiai kabinamės už pačių ekstremaliausių momentų, ryškiausiai atskleidžiančių žmoniškumą ar, priešingai, nužmogėjimą. Mažiau dėmesio tiems, kurių tautinio ir apskritai vertybinio sąmonėjimo kelias buvo ne toks ryškus, gal lėtesnis, auka tėvynei ne tokia didelė, mažesnė režimo nustatyta kaltė ir bausmė. Toks buvo mano tėvelio, pedagogo ir rašytojo Broniaus Sivicko kelias. Kilęs iš Rinkūnų kaimo, studijavo Vilniaus universitete, dėstė lietuvių kalbą vienoje iš Vilniaus rusiškų mokyklų, papuolė į kalėjimą, vėliau buvo ištremtas į Mordovijos lagerius, galiausiai reabilituotas anuometinės valdžios. Kai vėliau, jau senatvėje, jo klausdavo – kodėl nerašai apie tai, ką patyrei, apie išgyventus sunkumus, jis sakydavo: aš per mažai kentėjau. Tarsi tik didelės kančios būtų vertos rašytojo plunksnos. Tarsi mažesnis vargas, gėda, bėda būtų ne taip visuotina ar iškalbinga.

Tačiau išliko jo laišakai, rašyti pirmajai žmonai Marijai Kindurytei-Sivickienei iš Mordovijos konclagerių, tiksliau – keletą mėnesių nenutrūkęs jo paties ir jo žmonos susirašinėjimas, kuriame atsispindi jo sulaikymo, teismo, kalinimo procesas bei sutuoktinių bendravimas, rūpestis vienas kitu. Pranešime pristatomas tėvo rašytų laiškų turinys, atskleidžiantis tiek sovietinių lagerių kasdienybę, tiek dvasinius išgyvenimus laukiant bausmės pabaigos.

1863-ŪJŪ METŪ SUKILIMO TREMTINIŪ PALIKUONIŪ UŖVOLGYJE LIETUVIŠKOSIOS TAPATYBĖS RELIKTAI

Rimantas Sliužinskas, Lietuvos muzikos ir teatro akademija

2013 metų rudenį kartu su VDU kultūrinės antropologijos profesoriumi Vyčiu Čiubrinsku dalyvavau jo vadovautoje ekspedicijoje į RF Saratovo srities Jeršovo rajono Čiornaja Padinos, Litovkos, Talovkos, Orlovgajaus ir Kurilovkos kaimus. Čia tebegyvena 1863-ųjų metų sukilimo tremtinių lietuvių palikuonys. Sovietmečio gyvenamosios persunktame regione pavyko sutikti dar iki šiol lietuviškai tebekalbantių vietinių gyventojų bei rusakalbių, tebelaikančių save lietuviais. Jų istorinės atminties, lietuviškojo identiteto, sovietmečio realijų, religinių bendruomenių tarpusavio santykių bei tradicinės gyvenamosios naratyvų panorama bus atskleista šiame pranešime, gausiai iliustruotame ekspedicijos metu darytais vaizdo ir garso įrašais. Kalbėsime apie šių žmonių ryšius su Lietuva tiek sovietmečiu, tiek ir Nepriklausomybės metais, jų bandymus grįžti į savo prosenelių Tėvynę. Aptarsime sovietmečiu jų patirtas rusifikacijos, vėliau – ir globalizacijos įtakas, glaudžius ryšius su pažangiomis iš ten kilusių JAV emigrantų asmenybėmis, vietiniais rusų, kazachų bei kitų tautybių kaimynais.

SOVIETMEČIU NUTILUSI POETĖ – ŽYMI LIETUVIŪ DAINŪ TYRĖJA

Bronė Stundžienė, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Nors prieškarinio literatūros aplinkoje niekas neabejojo gabios gimnazistės, vėliau studentės šatrijietės Pranės Aukštikalnytės poetės ateitimi, tačiau ją „palaidos“ pati kūrėja vos prasidėjus sovietinei okupacijai. Jaunos merginos bus sąmoningai apsispręsta užgniaužti, nutildyti savyje poetinę prigimtį. Per daug iš arti, akis į akį jai buvo lemta susidurti su šalį užklupusiais brutaliais įvykiais: nacionalizuoti gimtieji namai Vabalninke, iš jų išvaryti tėvai, aplink pažįstamų ir brangių žmonių žūtys, suėmimai, visur baisi suirutė ir siaubinga nežinia dėl tolesnių stalininio režimo kėslių. Per visą sovietmetį apie dramatiškai skaudžias jų dviejų su vyru Gediminu, poetu ir tremtiniu, asmenines patirtis, dieną naktį persekiojusią baimę, bedarbybę, benamystę ir dar kitokius vargus, ypač pirmuoju pokario dešimtmečiu, išdrįstama prasiųti vos puse lūpų ir tik tarp saviškių bei artimų draugų būrelyje. Daugiau sukrečiančių biografinių faktų viešai paliudijama tik Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, pirmaisiais Atgimimo metais (1992–1993), kai buvo paskelbti Pranės Aukštikalnytės-Jokimaitienės, tuomet jau žinomos tautosakininkės, rašyti prisiminimai, šiandien turintys egodokumentų reikšmę. Ir lyg būtų likimo ironija – jie nutrūksta nė nepradėjus autorei pasakoti apie tautosakininkės darbą tuometiniame Lietuvių kalbos ir literatūros institute.

Kaip tik šiemet, minint P. Jokimaitienės 100-ąsias gimimo metines, puiki proga dar kartą apžvelgti itin vaisingą jos mokslinę veiklą lietuvių dainologijos baruose, ištikus tris dešimtmečius dirbus sunkiomis sovietmečio ideologijos suvaržymų sąlygomis. Rengiant

pranešimą iš naujo gilintasi į svarbiausius tautosakininkės parengtus veikalus, kitus jos prasmingus išliekamosios vertės darbus, nevengiant pasiremti ir savais prisiminimais, išlikusiais atmintyje man įsijungus į anuometinį vadinamojo Tautosakos sektoriaus bendradarbių kolektyvą.

SOVIETMEČIO DAINŲ SAŠIUVINIS: NUSPĖJAMAS AR INTRIGUOJANTIS?

Jurgita Ūsaitytė, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Pranešime ketinama pristatyti sovietmečio dainų sąsiuvinius, apžvelgti jų turinį, gyvavimo kontekstą, sudarytojų profilius. Įspūdį apie šių asmeninių dainų kolekcijų nuspėjamumą sustiprina tiek asmeniniai prisiminimai, tiek istorinės atminties formuojamas požiūris į sovietmečio populiariosios kultūros apraiškas. Intriga ima megztis pažvelgus į dainų sąsiuvinius pro istorinę ir kultūrinę prizmę, pavyzdžiui, svarstant, kaip viename sąsiuvinyje „sugyveno“ ne tik skirtingas estetines sistemas, bet ir istorines tiesas reprezentuojantys kūriniai. Lygiagrečiai keliamas klausimas, kokios aplinkybės ir tautosakos rinkėjų nuostatos lėmė šio tipo asmeninių folklorinių užrašų patekimą į Lietuvių tautosakos archyvą įvairiais jo gyvavimo periodais – nuo XX a. pradžios iki pastarųjų dienų.

MATO SLANČIAUSKO TAUTOSAKOS TEKSTŲ SU VULGARIAIS MOTYVAIS REDAGAVIMO YPATUMAI SOVIETMEČIU

Martynas Vingrys, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto doktorantas

Vieno žymiausių XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių folkloro rinkėjų Mato Slančiausko (1850 – 1924) užrašyta pasakojamoji tautosaka sovietmečiu buvo išleista dviejose knygose: „Šiaurės Lietuvos pasakos“ (1974 m.) ir „Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai“ (1975 m.). M. Slančiauskas laikomas profesionaliu ir atsakingu tautosakos rinkėju, puikiai perteikusių pasakojamosios tautosakos žanrines bei stilistines ypatybes. Peržvelgus originalius M. Slančiausko rankraščius matyti, kad jo tekstuose atsispindi šnekamoji kaimo žmonių kalba, nevengiama aštresnių pasakymų, keiksmazodžių, esama vulgarių išsireiškimų, o kartais net ir atvirai obsceniškų motyvų.

Norbertas Vėlius, vienas iš šių M. Slančiausko tautosakos leidinių sudarytojų, pabrėžė, jog tai yra mokslinio pobūdžio veikalai, todėl medžiagą juose siekiama pateikti kuo autentiškiau. Iš įvade paskelbtos detalios informacijos galima suprasti, kad pagrindinis redaktorių uždavinys buvo tekstus leidinyje pateikti dabartine lietuvių kalbos rašyba, kitaip sakant, M. Slančiausko rašmenis pakeisti dabartiniais. Nepaisant to, jog teigiama, kad leksika leidinyje nekeičiama, paskelbtuose M. Slančiausko tekstuose pasitaiko nemažai kupiūravimo ženklų (<...>), o kartais ir jokiais išskirtiniais ženklais nepažymėtų redagavimų. Tačiau parengėjai nė vienoje vietoje

apie tai neužsiminė, neaptarė ir klausimų, susijusių su vulgarių žodžių bei obsceniškų motyvų redagavimu ir publikavimu. Vis dėlto šiuose leidiniuose publikuota nemažai tekstų, kuriuose atrandama motyvų, peržengiančių įprasto padorumo ribas.

Pranešime bus bandoma atsakyti į du klausimus. Pirmasis – kokie žodžiai, motyvai, siužetai sovietmečiu išleistuose M. Slančiausko tautosakos rinkiniuose buvo tikslingai praleidžiami arba redaguojami. Antrasis – kokie motyvai, peržengiantys įprasto padorumo ribas, neužkliuvo tuometei cenzūrai ir buvo sėkmingai publikuoti. Šiems klausimams atsakyti išsikelti trys uždaviniai: (1) leidiniuose esančius kūrinius, kuriuose atrandamas kupiūros ženklas, palyginti su M. Slančiausko rankraštiniais variantais ir pasiaiškinti, kokie žodžiai ar motyvai neskelbiami ir kodėl; (2) pasiaiškinti, kodėl kai kurie vulgaraus pobūdžio motyvai nesulaukė cenzorių dėmesio; (3) palyginti pirmąjį ir antrąjį leidinius ir nustatyti ar/kaip keitėsi medžiagos cenzūravimo pobūdis.

Konferencijos programą ir tezių rinkinį sudarė
Modesta Liugaitė-Černiauskienė, Gražina Kadžytė,
Jurga Sivickaitė-Sadauskienė.

Apipavidalino ir maketavo Asta Skujytė-Razmienė

Nuotrauka ir ekslibris iš Jokimaičių šeimos albumo

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR
TAUTOSAKOS INSTITUTAS